

1148-1149; Harun Tolasa, *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Ankara 1973, s. 227 vd.; Ca'fer Seccâdî, *Ferheng-i Lugât u İştlâhât u Ta'birât-i 'İrfânî*, Tahran 1354 hş., s. 290-291; Sadık Armutlu, *Zâtî'nin Şem' ü Pervânesi* (doktora tezi, 1998), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 54-56, 164-228; Mehmet Kanar, *Fehmî ve Şeyh Abdullah-i Şebîstî-i Niyâzi'nin Şem' u Pervâne Mesnevileri*, İstanbul 1995; M. İsmâilpür, "Şem' u Pervâne", *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî* (nşr. Hasan Enûşe), Tahran 1381, II, 911-913; Günay Kut, "Lâmî'î Chelebi and His Works", *JNES*, XXXV/2 (1976), s. 88; Nasrullah Pürcevâdî, "Pervâne vü Âteş II-III", *Neşr-i Dâniş*, XX/2, Tahran 1382 hş., s. 6-18; XX/3 (1382 hş.), s. 27-36; Hasan Çiftçi, "Şem' (Mum) ile Pervâne (Kelebek) ve İlgili Farsça, Türkçe Atasözleri ve Örnek Şiirler", *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, IV/33, Erzurum 2004, s. 33-57; H. Gamze Demirel, "Şem' ve Pervâne'nin İçsel Yolculuğuna Dair Felsefî Bir Yaklaşım", *Türkiyat Araştırmaları*, sy. 5, Ankara 2006, s. 135-144; Menderes Coşkun, "Klasik Türk Şiirinde Mürekkep İstiâre, Temsîlî İstiâre ve Alegori", *Bilgi: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, sy. 38, Ankara 2006, s. 51-70; Dihhudâ, *Luğatnâme*, XII, 242; XXXI, 596, 598.

SADIK ARMUTLU

ŞEMÂİL

(الشمايل)

H. Peygamber'in fizikî ve ahlâkî özelliklerini ifade eden bir terim ve bu konuda yazılan eserlerin ortak adı.

Sözlükte "huy, tabiat, seciye, ahlâk" gibi mânalara gelen **şemâil** kelimesi muhtemelen III. (IX.) yüzyıldan itibaren başta hadis olmak üzere siyer, tarih ve tasavvufa dair eserlerde bir insan olarak Resûl-i Ekrem'in dış görünüşünü, özel hayatını ve ahlâkını ifade eden bir terim halinde kullanılmıştır. İnsanları Resûlullah'ı bütün yönleriyle öğrenmeye ve onun özelliklerini benimsemeye ilk defa Kur'ân-ı Kerîm teşvik etmiştir. Buna göre Hz. Peygamber bütün insanlara bir müjdecî ve bir uyarıcı olarak gönderilmiş (Sebe' 34/28) ve bizzat kendisinin bu gerçeği, "Ben Allah'ın hepinize gönderdiği elçisiyim" diye duyurması istenmiştir (el-A'râf 7/158). Birçok âyetle Allah ile birlikte ona da itaat edilmesi (Âl-i İmrân 3/32, 132; en-Nisâ 4/13, 59), kendisine uyulup ardınca gidilmesi (Âl-i İmrân 3/31; el-A'râf 7/158), müminler tarafından canlarından daha çok sevilmesi (el-Ahzâb 33/6) emredilmiştir. Cenâb-ı Hak, Resûl-i Ekrem'in bütün varlıklar arasında farklı bir yerde ve en üstün konumda olduğunu belirtmek üzere onu âlemlere rahmet olarak gönderdiğini (el-Enbiyâ 21/107), şanını yücelttiğini (el-İnşirâh 94/4) bildirmiş,

"Şüphesiz ki sen pek büyük bir ahlâka sahipsin" meâlindeki âyetle (el-Kalem 68/4) onun benzersiz ve mükemmel ahlâkına dikkat çekmiş, ona iman edenlerin aynı zamanda üstün ahlâkını da benimseyip özümsemesi gerektiğine işaretle, "Allah'a ve âhiret gününe kavuşmayı uman ve Allah'ı çok anan kimseler için Resûlullah'ta güzel bir örnek vardır" buyurmuştur (el-Ahzâb 33/21). Allah, böylesine üstün özelliklerle donattığı resulü ile ona gönülden inananlar arasında devamlı bir irtibat kurulmasını istemiş, ona hem kendisinin hem meleklerin salât ettiğine, müminlerin de ona salât etmesi gereğine işaret etmiştir (el-Ahzâb 33/56). Kur'ân-ı Kerîm'de ayrıca Resûl-i Ekrem'in müminlere çok düşkün, onlara karşı çok şefkatli ve çok merhametli, ümmetinin sıkıntıya düşmesinden dolayı aşırı derecede üzülen (et-Tevbe 9/128), onlara kitabı ve hikmeti öğretip, onları günahlardan arındırıp tertemiz yapan bir peygamber olduğunun belirtilmesi (el-Bakara 2/129; Âl-i İmrân 3/164), Cenâb-ı Hakk'ın resulüne en mükemmel ahlâkî öğretirken ona alçak gönüllü olmayı (el-Hicr 15/88), yaptığı iyiliği başa kakmamayı (el-Müddessir 74/6), dünya malına göz dikmemeyi (el-Hicr 15/88), affetmeyi ve cahillerden yüz çevirmeyi (el-A'râf 7/199), dosdoğru olmayı (eş-Şûrâ 42/15), insanların yaptıklarına ve söylediklerine karşı sabretmeyi (Tâhâ 20/130; Sâd 38/17), müminlere kol kanat germeyi (eş-Şuarâ 26/215), insanlara gönül alıcı söz söylemeyi (el-İsrâ 17/23, 24, 28) emretmesi aynı zamanda onun bütün bu güzel huylara sahip olduğunun delili, şemâilinin de belirgin yönleridir.

Şemâilin ikinci kaynağı hadislerdir. Muhaddisler şemâil konularını genellikle hadis kitaplarının "fezâil, menâkıb, edeb, libâs, et'ime, eşribe, zînet, zikir, duâ" gibi bölümlerinde ele almışlardır. Esasen hadisin bütün kısımlarını içine alan sekiz ana konuyu bir araya getirdiği için "câmi" diye anılan kitap türlerinin ihtiva ettiği konularından biri oturup kalkma âdâbı diye de anılan şemâil konusudur. Müslim'in *el-Câmi'u's-şâhîh*'inin "Fezâ'il" bölümünde Hz. Peygamber'in şecaatine, cömertliği, tevazuu, hayâsı, güzel kokusu, terinin temiz oluşu, saçı ve yüzünün güzelliğine, ağzına ve gözlerine, sırtındaki nübüvvet mührüne dair hadisleri zikretmesi bunu göstermektedir. Eserlerinde Resûl-i Ekrem'in şemâiline yer veren muhaddisler bu özellikleri genellikle "sıfât-ı'n-nebî, menâkıb, fezâil" gibi başlıklar altında ele almışlardır. Tirmizî *el-Câmi'u's-şâhîh*'inin 46. kita-

bında Resûlullah'ın beşerî yönünü, dış görünüşünü, özel hayatını ve ahlâkını "Menâkıb" başlığı altında vermekle birlikte onun özelliklerini daha geniş bir şekilde *eş-Şemâ'ilü'n-nebeviyye* adıyla müstakil bir eserde ele almış, ondan sonra bu konu bir ilim halinde gelişmiştir. Ayrıca Resûl-i Ekrem'in muhtelif özelliklerini çeşitli ilim dalları farklı açılardan ele alıp incelemiştir (bk. DELÂİLÜ'n-NÜBÜVVE; HÂSÂİSÜ'n-NEBÎ; HİLYE). Şemâilin diğer kaynakları İbn Sa'd'ın *eş-Tabakâtü'l-kubrâ*sı, İbn Seyyidünnâs'ın *Uyûnü'l-eser fi fûnûnî'l-meğâzî ve eş-şemâ'il ve's-siyer*i, Ebû'l-Kâsım İbn Asâkir'in *Târîhu Medîneti Dimaşk*i, İbn Kesîr'in *el-Bidâye ve'n-nihâye*'si ve Gazzâlî'nin *İhyâ'ü 'ulûmî'd-dîn*'i gibi kitaplardır.

Allah Teâlâ'nın peygamberini üstün niteliklerle anması ve onu örnek almayı tavsiye etmesi Resûlullah'ın şemâiline duyulan ilgiyi sahâbe döneminden itibaren artırmış; Hz. Ali, Enes b. Mâlik, Ebû Hüreyre, Berâ b. Âzib, Hz. Âişe, Ebû Cühayfe, Câbir b. Semûre, Ümmü Ma'bed, Abdullah b. Abbas, Muarız b. Muaykib, Ebû't-Tufeyl, Addâ b. Hâlid, Hureym b. Fâtik, Hakîm b. Hizâm gibi sahâbiler onu tasvir etmeye çalışmıştır. Hz. Hasan'ın, dayısı Hind b. Ebû Hâle'ye ve Hz. Hüseyin'in, babası Hz. Ali'ye Resûl-i Ekrem'in şemâilini sorup öğrendikleri bilinmektedir. Buna göre İbn Ebû Hâle, Resûl-i Ekrem'i şöyle anlatmıştır: "Peygamber irice yapılı ve heybetliydi. Yüzü ayın on dördü gibi parlardı. Uzuna yakın orta boylu, büyükçe başlı, saçları hafif dalgalıydı. Saçı bazan kulak memesini geçirdi. Rengi nûrânî beyaz, alını açık, kaşları hilâl gibi ince ve gürdü. İki kaşı arasında öfkelenildiği zaman kabaran bir damar vardı. Burnu ince, hafifçe kavisiydi. Sakalı sık ve gür, yanakları düzdü. Ağzı geniş, ön dişlerinin arası seyrek ve pek hoştu. Boynu gümüş gibi berraktı. Bütün organları birbiriyle uyumlu idi. Göğsü ile karnı bir hizada olup ne zayıf ne de şişmandı. Göğsü ile iki omuzunun arası genişçe, mafsalları kalıncaydı. Bedeni nur gibiydi. Göğüs çukurundan göbeğine kadar ince bir tüy şeridi uzanırdı. Memelerinde ve karnında kıl yoktu. Kolları, omuzları ve göğsünün üst tarafında kıllar vardı. Bilekleri uzun, avucu genişti. El ve ayak parmakları etli ve uzunca idi. Ayaklarının altı hafifçe çukur, üstü ise son derece düzgün ve pürüzsüzdü. Yürürken öne meyilli düz yürür, ayaklarını yere sert vurmaz, sakın, ama hızlı ve vakarlı yürür, meyilli bir yerden iniyormuş görünümü verirdi. Bir tarafta döndüğünde bütün vücuduyla döner-

di. Konuşmadığı zaman gökten çok yere bakar ve düşünceli görünürdü. Arkadaşlarıyla yürürken onları öne geçirir, kendisi arkadan yürürdü. Yolda karşılaştığı kimselere önce o selâm verirdi. Resûlullah çok defa hüznünlüydü ve hep Allah'ı düşünürdü. Gerektikçe konuşmaz, çoğu zaman sükût ederdi. Sözü'nün başından sonuna kadar her kelimenin hakkını vererek konuşurdu. Az sözle çok mâna ifade eder, açık seçik konuşurdu. Sözünde ne fazlalık ne de eksiklik bulunurdu. Kibar ve yumuşak huyluydu. Etrafindakilere kaba davranmaz, onları hor görmezdi. Ne kadar az olursa olsun Allah'ın nimetlerine saygı gösterir, onları asla küçümsemezdi. Yenilen, içilen şeyleri lezzetsiz diye kötülemez, aşırı şekilde övmeydi. Dinin bir emrini uygulayacağı sırada buna aykırı bir şey söylendiğinde son derece öfkelenir, gerekeni yapmaya kadar da öfkesi yatışmazdı. Öte yandan kendisine yapılan kaba ve haksız bir davranıştan dolayı öfkelenmez, onun intikamını almaya kalkışmazdı. Bir şeye işaret edeceği zaman parmağıyla değil eliyle işaret ederdi. Bir şeye hayret ettiği zaman elinin içini semaya doğru kaldırır. Konuşurken sözleriyle uyumlu olarak elini hareket ettirir ve sağ elinin baş parmağını sol elinin avucuna vururdu. Birine öfkelenildiği zaman başını ondan çevirirdi. Sevindiği zaman bakışlarını yere indirirdi. Gülmesi çoğunlukla tebessüm şeklindeydi. O gülerken dişleri dolu tanesi gibi bembeyaz görünürdü."

Hız. Hüseyin'in babasına sorarak öğrendiği Resûlullah'ın şemâili de şöyledir: "Resûlullah evine girdiği zaman vaktini üçe taksim ederdi. Birini Allah'a ibadet ve tate ayırır, birinde eşleriyle meşgul olup evinin ihtiyaçlarını temin eder, birinde de dinlenip şahsî işlerini görürdü. Kendisine ait olan zamanı diğer insanlarla paylaşırdı. Bu saatlerde yanına çok yakın arkadaşları girer, onlar da öğrendikleri bilgileri orada bulunmayan kimselere anlatırlar, böylece Allah'ın elçisi ilmini kimseden esirgememiş olurdu. Resûl-i Ekrem ümmeti için ayırdığı vakitlerde mânevî bakımdan üstün olan ahabını huzuruna kabul eder, dindeki üstünlükleri nisbetinde onlarla meşgul olur, hem onların hem de ümmet-i Muhammed'in dünyada ve âhirette işlerine yarayacak bilgileri kendilerine öğretir. Onun huzurunda sadece dinin öğretimi ve ümmet-i Muhammed'in işi konuşulurdu. Kimsenin bunların dışında faydasız bir şey söylemesine razı olmazdı. İnsanlara faydası dokunmayacak bir söz söylemezdi. Ashabıyla kendisi arasında

sevginin çoğalmasına yarayacak iltifatlar da bulunur, onların kendisinden uzaklaşmasına yol açacak sözleri ağızına almazdı. Her kabilenin önde gelen kişilerine ikram da bulunur ve onları kendi kabilelerine başkan tayin ederdi. Davranışlarını beğenmediği yöneticilere karşı müslümanları dikkatli ve uyanık olmaya teşvik eder, kendisi de kimseden tebessümünü ve güzel sözlerini esirgememekle beraber onlara karşı daha ihtiyatlı davranırdı. Meclisinde görmediği ahabını sorup araştırır, halkın arasında ne olup bittiğini yine onlardan sorup öğrenirdi. İyi ve güzel olan şeyin güzelliğinden söz edip onu tavsiye eder, kötü olan şeyin kötülüğünü dile getirip ondan sakındırırdı. Yaptığı her iş ölçülüydü, hiçbir işi ve sözü diğerine ters düşmezdi. İnsanlara, yapmaları gereken din ve dünya işlerini gerektiği gibi yapamayabilecekleri veya gevşek davranabilecekleri endişesiyle görevlerini hatırlatmaktan geri durmazdı. Dünya ve âhiretle ilgili her güç meseleye bir çözüm bulurdu. Yapması gereken görevi uygulamada kusur etmediği gibi hakkın dışına da çıkmazdı. Oturup kalkarken Allah'ı zikrederdi. Meclislerde kendine özel bir yer ayırmaz, ayrılmasına da izin vermezdi. Bir topluluğun yanına vardığında meclisin baş tarafına geçmez, nereden boş yer varsa oraya oturur, başkalarına da böyle yapmalarını söylerdi. Yanındakilerle ilgilenip onlara iltifat ederdi. Meclisinde bulunan herkes onun en çok değer verdiği insanın kendisi olduğunu düşünürdü. Bir sorusu veya ihtiyacı sebebiyle yanına gelip oturan kimse kendiliğinden kalkıp gidinceye kadar onun yanından ayrılmazdı. Kendisinden bir şey isteyeniyi ya istediği şeyi vererek veya vereceğini vaad ederek yahut gönül alıcı bir söz söyleyerek gönderirdi. Güzel davranışları ve güzel ahlâkıyla herkesi kucakladığı için bütün müslümanların babası durumundaydı. Herkes haklarının gözetilmesi bakımından onun yanında birbirinden farksızdı. Ona göre üstünlüğün ölçüsü takvâ idi. Her zaman güler yüzlü, güzel huylu, halim selimdi. Kötü huylu, katı kalpli değildi. Bağırıp çağırmaz, çirkin söz söylemez, kimseyi ayıplamaz ve aşırı derecede övmeydi. Hoşlanmadığı şeyi görmezden gelirdi. Kimse onun lutuflarından ümitsizliğe düşmezdi. Üç şeyden hep uzak dururdu: Riyâdan, çok konuşmaktan, kendini ilgilendirmeyen şeylerle meşgul olmaktan. İnsanlarda kusur aramazdı. Hiç kimseyi aşağılayıp küçümsemez, kimseyi ayıplamaz, kimsenin ayıplarını araştırmazdı. İnsana sevap kazandırmayan faydasız sözleri söylemezdi. Konuş-

maya başlayınca yanında bulunanlar, sanki başlarında birer kuş varmış da onu ürkütmek istemiyorlarmış gibi önlerine bakarak onu dinler, ancak o susunca konuşurlardı. Ashap onun yanında birbiriyle konuşmaz, huzurunda konuşan kimse sözünü bitirinceye kadar dinlerlerdi. Resûl-i Ekrem ashabının gönlünü hoş etmek için onların güldüğü şeye güler, onların hayret ettiği şeye hayret ederdi. Huzurunda konuşma âdâbını bilmeyen yabancıların kaba saba konuşmalarına sabrederdi. Daha önce iyilik yaptığı birinin övgüsünü kabul eder, fakat kendisini aşırı şekilde övmeye kalkışanlara izin vermezdi. Bir kimse uygun olmayan bir şey söylemedikçe sözünü kesmezdi. Uygun olmayan tarzda konuşan kimseyi ise ya ikaz ederek sözünü keser veya oradan kalkıp giderdi" (İbn Sa'd, I, 422-425; Tirmizî, s. 48-53; Taberânî, XXII, 155-159, nr. 414; Kâdî İyâz, s. 201-207; Heysemî, VIII, 273-275).

Şemâile dair eserlerde daha başka konulara da temas edilmiş, Hz. Peygamber'in sırtında nübüvvet mührü bulunduğunu, ileri yaşlarda saçında ve sakalında kaç beyaz kıl olduğu belirtilmiş, gözlerine sürme çektiği, giydiği elbiselerin, mestlerin, pabuçların, parmağına taktığı yüzüğün, kullandığı kılıçların, zırh ve miğferlerin, başına sardığı sarıkların nasıl olduğu, onun nasıl yürüdüğü, nasıl oturduğu, otururken neler dayandığı, neleri nasıl yediği, yemekten önce ve sonra neler yaptığı, yemeğe nasıl başlayıp bitirdiği, neleri nasıl içtiği ve nasıl geçindiği incelenmiş; güzel koku süründüğü, nelere nasıl gülüp ağladığı, kimlerle nasıl şakalaştığı, ashabıyla birlikte şîr dinlediği, hanımlarıyla sohbet ettiği, nelelerin üzerinde nasıl uyuduğu gibi konular ele alınmış; onun hangi ibadetleri nasıl yaptığı üzerinde durulmuş; üstün ahlâkı anlatılmış; ayrıca onun nasıl ve kaç yaşında vefat ettiği, geride neleri miras bıraktığı ve onu rüyada görmeyen mahiyetiyle ilgili rivayetlerden de söz edilmiştir.

Şemâil hakkında yazılmış başlıca eserler şunlardır: 1. Tirmizî, *eş-Şemâ'ilü'n-nebeviyye** ve *I-haşâ'ilü'l-Muštâfiyye*. Şemâil konusundaki bu ilk ve en mükemmel eser üzerinde şerh, hâşiye, ihtisar türünden pek çok çalışma yapılmıştır (Kalkûta 1252, 1262, 1273; Bulak 1280, 1290; nşr. İzzet Ubeyd ed-De'âs, Humus 1388/1968). 2. Ferrâ el-Begavî, *el-Envâr fî şemâ'ilü'n-nebiyyi'l-muhtâr* (İrşâdü'l-envâr). Eserde Resûl-i Ekrem'in ve soyunun üstünlüğü, özellikleri, vahyin başlangıcı, Resûlullah'ın müşriklerin eziyetlerine katlanması, peygamberliğinin alâmet-

leri, mi'racı, ileride olacak şeylere dair verdiği bilgilerin gerçekleşmesi, mucizeleri, isimleri, sıfatı, nübüvvet mührü, teninin güzel kokusu, üstün ahlâkı, şiir dinlemesi, yürüyüşü, oturuşu, uyuması, abdest alması, yıkanması, misvak kullanması, namaz kılması, oruç tutması, hacetmesi, giyim kuşamı, evdeki ve seferdeki hali, yemesi ve içmesi, son hastalığı ve vefatı gibi konular 102 başlık altında senedleriyle birlikte 1257 hadis ile anlatılmıştır (nşr. İbrâhîm el-Ya'kûbî, I-II, Beyrut 1409/1989).

3. Kâdî İyâz, *eş-Şifâ**. Klasik şemâillerden farklı bir muhtevaya sahip olan ve bazı şemâil kitaplarına kaynaklık eden eser İslâm dünyasında büyük itibar görmüş, birçok neşri, şerhi, ihtisarı yapılmış ve çeşitli dillere tercüme edilmiştir (I-II, nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî, Kahire 1977; nşr. Abduduh Ali Kûşek, Beyrut 1420/2000). Eserin en ünlü iki şerhi, Ali el-Kârî'nin *Şerhu's-Şifâ fî hûkûkî'l-Muştafâ'sı* ve Şehâbeddin el-Hafâcî'nin *Nesimû'r-riyâz fî şerhi Şifâ'i'l-Kâdî 'İyâz'ıdır* (I-IV, Bulak 1257; Kârî'nin şerhiyle birlikte). 4. Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr, *Şemâ'ilü'r-resûl*. Müellif Tirmizî'nin *eş-Şemâ'ilü'n-nebeviyye'sini* esas almakla birlikte hadis kitaplarında şemâille ilgili diğer hadisleri de ilâve etmiştir. Eser ayrıca delâilü'n-nübüvve, fezâil ve hasâisle ilgili rivayetleri de ihtiva etmektedir. Hem müstakil bir çalışma olarak hem de *el-Bidâye ve'n-nihâye*'nin bir bölümü halinde kaleme alınan eseri Mustafa Abdülvâhid yayımlamış (Kahire 1386/1967, 1409/1988), Naim Erdoğan bu yayımı esas alıp eseri *Şemâ'ilü'r-Resûl, Hz. Peygamber'in Şemâili-Mucizeleri-Hususiyetleri* adıyla Türkçe'ye çevirmiştir (İstanbul 1983). 5. Yahyâ b. Ebû Bekir el-Âmirî, *Behcetü'l-mehâfil ve buğyetü'l-emâşil fî telhîşî's-siyer ve'l-mucizât ve's-şemâ'il*. 855'te (1451) tamamlanan eser üç bölüm halinde ele alınmış, birinci bölümde Resûl-i Ekrem'in sîreti, ikinci bölümde hasâisi ve mucizeleri, üçüncü bölümde şemâili incelenmiştir. Eser Cemâleddin Muhammed el-Eşhar el-Yemenî'nin şerhiyle birlikte neşredilmiştir (I-II, Kahire 1330-1331). 6. Süyûtî, *eş-Şemâ'ilü's-şerîfe*. Tirmizî'nin *eş-Şemâ'ilü'n-nebeviyye'sini* Zehrû'l-hamâ'il 'ale's-Şemâ'il adıyla ihtisar eden Süyûtî, bu konuda ikinci bir çalışma daha yaparak Resûl-i Ekrem'in özelliklerinin ele alındığı 721 hadisi derleyip şerhetmiştir (nşr. Hasan b. Ubeyd Bâhubeyşî, baskı yeri ve tarihi yok). 7. Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî, *el-Mevâhibü'l-Hedünniyye* bi'l-minahi'l-Muhammediyye*. Müstakil bir şemâil kitabı olmayıp eserde Resûl-i

Ekrem'in hayatı, mucizeleri ve hasâisi yanında şemâili de ele alınmaktadır (Kahire 1281). Divan şairi Bâkî eseri *Meâlimü'l-yakin fî sîreti seyyidi'l-mürselin* adıyla Türkçe'ye tercüme etmiş (İstanbul 1261, 1313-1316, 1322-1326), Yûsuf b. İsmâil en-Nebhânî *el-Envârü'l-Muhammediyye mine'l-Mevâhibi'l-ledünniyye* adıyla ihtisar etmiştir (Beyrut 1310, 1312; Kahire 1320; İstanbul 1394/1974). 8. Abdülhak b. Seyfeddin ed-Dihlevî, *Maṭla'u'l-envârî'l-behiyye fî'l-hilyeti'l-celiyyeti'n-nebeviyye*. Hz. Peygamber'in ahlâkı ve şemâilinin ele alındığı eserin bir nüshası Bengladeş'te el-Cem'iyetü'l-Asyeviyye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. 9. Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Fâsî el-Hureysî, *Tuḥfetü'l-aḥyâr 'alâ şemâ'ilü'l-muḥtâr*. Bir nüshasının Rabat'ta el-Hizânetü'l-melikîyye'de (nr. 1695) kayıtlı olduğu belirtilmektedir (Selâhaddin el-Müneccid, s. 192). 10. Rumeli kazaskeri Dede Mehmed Efendi, *el-Vesiletü'l-uzmâ fî şemâ'ilü'l-Muştafâ hayrû'l-verâ*. Bir fâtîha, bir basîre, üç bab, bir hâtîme ve bir tezyilden oluşan eserin fâtîha kısmında Kâdî İyâz'ın *eş-Şifâ*'sının birinci bölümü özetlenerek Resûl-i Ekrem'in güzelliği, âzasının tenâsübü, bedeninin temizliği, güzel kokusu ve üstün ahlâkı; basîrede onun doğduğu ayda bazı ülkelerde sevinç gösterisi yapanların nâil olduğu ilâhî mükâfatlar; birinci babda nûr-i Muhammedî ve dünyaya rahmet olarak gönderilmesi; ikinci babda babasıyla anesinin evlenmesi, babasının vefatı ve Hz. Muhammed'in doğumu; üçüncü babda sûtanneye verilmesi ve orada geçen olaylar; hâtîmede âhirete intikali anlatılmış, tezyilde yine *eş-Şifâ*' esas alınarak Hz. Peygamber'i sevmenin gereği, ona salâtü selâm getirmenin önemi üzerinde durulmuştur. Eser önce müellifin *el-Midḥatü'l-kubrâ'sı* ile birlikte (Bulak 1301), daha sonra Tabersî'nin *Mekârimü'l-aḥlâk*'inin hâmişinde (Kahire 1304, 1311), ayrıca tek başına (Haydarâbâd 1331) yayımlanmıştır. 11. Molla Halil Siirdî, *Maḥşûlû'l-mevâhibi'l-eḥadiyye fî'l-ḥaşâ'îş ve's-şemâ'ilü'l-Aḥmediyye*. Yetmiş dört bölümden oluşmaktadır (DîA, XXX, 251). 12. Yûsuf b. İsmâil en-Nebhânî, *Vesâ'ilü'l-vüṣûl ilâ Şemâ'ilü'r-resûl*. Müellif bu eserini on üç kitaptan faydalanarak hazırlamış, bunlardan biri olan Tirmizî'nin *eş-Şemâ'ilü'n-nebeviyye'sindeki* hadisleri mükerrerleri çıkarıp kitabına almış, Resûl-i Ekrem'in soyu ve isimleri, dış görünüşü, giyimi, yemesi ve içmesi, ahlâkı, dua ve zikirleriyle tıbb-ı nebevîden oluşan seviz kitab halinde ve orijinal bir tertipte ha-

zırlamıştır. İbrâhîm Şemseddin eseri hadislerini tahrîc ederek yayımlamış (Beyrut 1422/2002), Abdullah b. Saîd Muhammed el-Lahcî de *Münthe's-sûl 'alâ Vesâ'ilü'l-vüṣûl ilâ şemâ'ilü'r-resûl* adıyla şerhetmiştir (I-IV, Beyrut 1419/1998). 13. Vehbe ez-Zühaylî, *Şemâ'ilü'l-Muştafâ*. Müellif, eserinin ana konularını Kâdî İyâz'ın *eş-Şifâ*'sından almakla birlikte konuları farklı bir şekilde sıralamış, bunları Resûl-i Ekrem'in Allah katındaki yeri, hasâisi, ona uymanın sebepleri ve itaatın gereği, Cenâb-ı Hakk'ın ona hitabındaki incelik, onun diğer peygamberlere üstünlüğü, faziletleri, temizliği ve güzel kokusu, fesahati ve belâgatı, güzel ahlâkı, zühdü, ibadeti, bedenî özellikleri, isrâ ve mi'racı, şefaati, la-kapları, isimleri, çeşitli mucizeleri, Kur'ân-ı Kerîm'in i'câzı, Resûlullah'ın ismeti, ona salâtü selâm getirme ve kabrini ziyaret gibi 158 başlık altında ele almıştır (Dımaşk 1427). 14. Liechtenstein'de bulunan Cem'iyetü'l-merkezi'l-İslâmî tarafından bir komisyona hazırlatılan *Şemâ'ilü'n-nebî şalâllâhu 'aleyhi ve sellem*. Bu çalışma yapılan hadisler *Mevsû'atü Cem'i cevâmi'i'l-eḥâdis ve'l-esânid*'den seçilmiş, bu hadisler şemâil konusundaki eserlerin sistemine göre yeniden düzenlenmiş, ayrıca doğrudan veya dolaylı şekilde şemâille ilgili olan âyetler tesbit edilmiştir. Dört ana bölüm ve bir hâtîmeden meydana gelen eserde 1373 hadis bulunmaktadır. Birinci bölümde Resûl-i Ekrem'in 700'den fazla ismi ve künyesi tesbit edilmiş, ikinci bölümde tevazuu, cömertliği gibi ahlâkî özellikleri, üçüncü bölümde bedenî özellikleri ve güzellikleri, dördüncü bölümde yemesi içmesi, uyuması gibi halleri ele alınmıştır. Eserin sonunda hadislerin kaynakları gösterilmiş ve hadislerdeki garîb kelimeler açıklanmıştır (Kahire 1425/2004).

Bazı müelliflerin şemâille ilgili eserleri günümüze ulaşmamıştır. Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Tarhân el-Belhî el-Bikendî, İbnü'l-Mukrî el-İsfahânî, Ebû'l-Abbâs Ca'fer b. Muhammed el-Mustağfirî bunlar arasında sayılabilir. Ayrıca İbnü'l-Mukrî diye anılan hadis hâfızı Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. İbrâhîm el-Girnâtî'nin Resûl-i Ekrem'in şemâili, siyeri, ahlâk ve evsafına dair, dört cilt olduğu ve yirmi kısımdan meydana geldiği belirtilen *eş-Şemâ'il bi'n-nûri's-sâtî'i'l-kâmilî* (Keşfü'z-zunûn, II, 1059), Endülüslü hadis hâfızı Ebû Abdullah Muhammed b. Atîk el-Lâredî el-Girnâtî'nin *Meṭâli'u'l-envâr fî şemâ'ilü'l-muḥtâr* (Zehebî, IV, 1436), İsmâil b. Guneym el-Cevherî'nin *Hâlû (Hulelû)'l-iştîfâ bi-şiyemi'l-Muştafâ'sı* (He-

diyyetü'l-ârifin, I, 220) ve Muhammed b. Sâbit b. Abdullah el-Kayserî'nin 'Aynü'r-raḥmeti ve'n-nûr fî şemâ'ilü'n-nebiyyi'l-mebrûr'u da (a.g.e., II, 393) anılmalıdır. Bunlardan başka Resûl-i Ekrem'in hayatı ve ahlâkına dair bazı eserlerde onun şemâiline de yer verilmiştir. Ebû's-Seyh el-İsfahânî'nin *Ahlâku'n-nebî'si*, İbnü'l-Cevzî'nin Hz. Peygamber'in sîreti, şemâili ve mucizelerine dair *el-Vefâ' bi-aḥvâli'l-Muṣṭafâ'sı* (nşr. Mustafa Abdülvâhid, Kahire 1386/1966), Zeynüddin el-İrâkî'nin Resûlullah'ın hayatını ve şemâilini 1000 beyitte anlattığı *ed-Dürerü's-seniyye fî (nazmi)'s-siyeri'z-zekiyye* adlı elfiyyesi ve Şemseddin eş-Şâmî'nin Resûl-i Ekrem'in siyer ve megâzisine dair yazılmış en hacimli eserlerden biri olan *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti ḥayri'l-ibâd* adlı eseri bunlar arasında zikredilebilir.

Günümüzde kaleme alınan şemâile dair kitaplardan Abdullah Sirâceddin el-Halebî'nin *Seyyidünâ Muḥammed Resûlul-lâh şallallâhü 'aleyhi ve sellem: Şemâ'ilühü'l-ḥamîde ve ḥuşâluḥü'l-mecîde'si* (Dimaşk 1399), Enver el-Cündî'nin *Şemâ'ilü'r-resûl ve şaḥsiyyetühü'l-insânîyye'si* (Kahire 1948), Şa'bân Muhammed İsmâil'in *Min ḥaşâ'isi'r-resûl ve şemâ'ilü'hî* adlı eseri (Riyad 1400/1980), Muhammed b. Cemîl Zeynû'nun *Kuṭûf min şemâ'ilü'l-Muḥammedîyye ve'l-aḥlâkı'n-nebeviyye ve'l-âdâbi'l-İslâmîyye'si* (Riyad 1404/1984; Cidde 1407/1987), Saîd b. Abdülkâdir b. Sâlim Bâşenfer'in *el-Âyâtü'l-beyyinât fîmâ fî a'zâ'i Resûlillâh şallallâhü 'aleyhi ve sellem mine'l-mu'cizâtı* (Cidde 1997), Eyüp Sabri b. Cemîl'in *Türkçe Mülâhhas Şemâil-i Hz. Muhammed Sallallahü Aleyhi ve Sellem'i* (Üsküp 1325; İstanbul 1957; Sabri Cemil Yal-kut, Hz. Muhammed ve Şemâil-i Şerîfieri adıyla), İbrahim Bayraktar'ın Hz. Peygamber'in *Şemâili* (İstanbul 1990), Ali Yardım'ın *Peygamberimiz'in Şemâili* (İstanbul 1997) ve Faruk Vural'ın *Şemâil'i* (İstanbul 2009) sayılabilir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabakât*, I, 422-425; Tirmizî, *eş-Şemâ'ilü'n-nebeviyye* (nşr. Fevâz Ahmed ez-Zemerlî), Beyrut 1417/1996, s. 48-53; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* (nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Selîfî), Beyrut, ts. (Dâru İhyâi't-türâsî'l-Arabî), XXII, 155-159, nr. 414; Kâdî İyâz, *eş-Şifâ' bi-ta'rîfî ḥu-kûki'l-Muṣṭafâ* (nşr. Abdurrahman Ali Küşek), Dimaşk-Beyrut 1420/2000, s. 201-207; Zehebî, *Tezkire-tü'l-huffâz*, IV, 1436; Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, VIII, 273-275; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1059; Dede Mehmed Efendi, *el-Vesiletü'l-uzmâ fî şemâ'ilü'l-Muṣṭafâ ḥayrül-verâ* (Tabersî, *Mekârimü'l-aḥlâk* içinde), Kahire 1304; *Hediyyetü'l-ârifin*, I, 220; II, 393; M. Tayyib Okçu, *Bazı Hadis Meseleleri Üze-*

rinde Tetkikler, İstanbul 1959, s. 145-150; Selâhaddin el-Müneccid, *Mu'cem mâ üllife 'an Resûlillâh*, Beyrut 1402/1982, s. 192-197; Ali Yardım, *Peygamberimiz'in Şemâili*, İstanbul 1997; *Şemâ'ilü'n-nebî şallallâhü 'aleyhi ve sellem*, Kahire 1425/2004, s. b-h; Vehbe ez-Zühaylî, *Şemâ'ilü'l-Muṣṭafâ*, Dimaşk 1427; M. Yaşar Kandemir, "Câmi'", *DİA*, VII, 94; a.mlf., "Hadis", a.e., XV, 54; Ömer Pakiş, "Molla Halil Siirdi", a.e., XXX, 251.

M. YAŞAR KANDEMİR

eş-ŞEMÂİLÜ'N-NEBEVİYYE (الشمائل النبوية)

Tirmizî'nin
(ö. 279/892)

Resûl-i Ekrem'in şemâiline
dair eseri.

Tam adı *eş-Şemâ'ilü'n-nebeviyye ve'l-ḥaşâ'ilü'l-Muṣṭafaviyye* olup şemâil konusunda yapılan ilk çalışmadır ve elli altı başlık altında 424 (bazı neşirlerde 394, 395) hadisten meydana gelmektedir. Bu başlıklarda Resûlullah'ın dış görünüşü, kıyafeti, yemesi içmesi, konuşma şekli, ibadeti, ahlâkı, geçim tarzı ve ölümü ele alınmıştır. Eser tertip ve muhteva bakımından şemâil konusunda yazılan eserlerin en mükemmeli kabul edilmiştir. Tirmizî bu eserine *el-Câmi'u's-şâḥih*'inde yer alan şemâille ilgili hadislerin birçoğunu aynen, bir kısmını ihtisar ederek almış, râviler hakkındaki tenkitlerini bazan hiç değiştirmeden, bazan kısaltıp nakletmiştir. *eş-Şemâ'ilü'n-nebeviyye*'deki hadislerin büyük çoğunluğu sahih, önemli bir kısmı hasen, pek azı zayıf rivayetlerdir. Müellif bazı hadislerden elde edilebilecek fıkhi meselelere de işaret etmiştir. Çeşitli kütüphanelerde pek çok nüshası bulunan eser (Sezgin, I/1, s. 304) Kalküta'da (1252, 1262, 1273), Delhi'de (1303), Leknev'de (1288), Lahor'da (1309), İstanbul'da (1264, 1285), Kahire'de (1273, taşbaskı, 1309, 1375, son iki baskı Bâcûrî'nin *eş-Şemâ'ilü'n-nebeviyye* üzerine yazdığı *el-Mevâhibü'l-ledünniyye* adlı hâşiyesinin kenarında, nşr. Tâhâ Abdürraûf Sa'd, 1988), Bulak'ta (1280, 1290), Fas'ta (1310) ve Humus'ta (nşr. İzzet Ubeyd ed-De'âs, 1388/1968, Beyrut 1406/1985; nşr. Abdullah eş-Şa'âr, 1992) yayımlanmıştır.

eş-Şemâ'ilü'n-nebeviyye üzerinde birçok şerh, hâşiye ve ihtisar çalışması yapılmış, eser çeşitli dillere tercüme edilmiştir. Belli başlı şerhleri şunlardır: 1. İsmâüddin el-İsfahânî'nin *Şerḥu's-Şemâ'il fî ḥu-kûki efdâli'l-verâ ve akve'd-delâ'il* (yazma nüshaları için bk. a.g.e., I/1, s. 305). 2. İbn Hacer el-Heytemî, *Eşrefü'l-vesâ'il ilâ*

fehmi's-Şemâ'il (nşr. Ebû'l-Fevâris Ahmed b. Ferîd el-Mezdî, Beyrut 1419/1998). Şebrâmelîsî'nin *Hâşiye 'alâ Eşrefü'l-vesâ'il* adlı bir çalışması vardır (bk. ŞEBRÂ-MELLİSÎ). 3. Muslihuddîn-i Lârif, *Şerḥu's-Şemâ'il* (a.g.e., I/1, s. 308). 4. Ali el-Kârî, *Cem'u'l-vesâ'il fî şerḥi's-Şemâ'il*. Eserin en önemli şerhi sayılmaktadır. Kütüphanelerde pek çok yazması olup (a.g.e., I/1, 306), İstanbul (1290) ve Kahire'de (II-II, 1317-1318, kenarında Münâvî'nin şerhiyle birlikte) basılmıştır. Ali el-Kârî'nin eser üzerine ayrıca *Zübdetü's-Şemâ'il ve 'umdetü'l-vesâ'il* adlı muhtasarı vardır (Mahmûdiye Ktp., nr. 2690/17; el-Haremü'l-Mekkî, Sîret, nr. 424). Aynı müellifin Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi'nde kayıtlı olan (nr. 679/9) *'Umdetü's-Şemâ'il*i muhtemelen bu çalışmadır. 5. İbrâhim el-Lekânî, *Behcetü'l-meḥâfil ve ecemelü'l-vesâ'il bi't-ta'rîf bi-rüvâti's-Şemâ'il* (Süleymaniye Ktp., Giresun, nr. 11). 6. Nûreddin el-Halebî, *el-Vefâ li-şerḥi Şemâ'ilü'l-Muṣṭafâ*. Tamamlanamayan eserin bir nüshası Bursa Eski Yazma Eserler Kütüphanesi'ndedir (Umumi, nr. 195). 7. Ebû Abdullah Muhammed b. Kâsım b. Muhammed Cessûs el-Fâsî, *el-Fevâ'idü'l-celiyyetü'l-behiyye fî şerḥi's-Şemâ'ilü'l-Muḥammedîyye* (Bulak 1296; Kahire 1306, 1316). Cessûs'un hemşehrisi Muhammed b. Kâsım b. Muhammed el-Kâdirî bu şerhe hâşiye yazmıştır (Ziriklî, VII, 9). 8. İbrâhim b. Muhammed el-Bâcûrî, *el-Mevâhibü'l-ledünniyye 'ale's-Şemâ'ilü'l-Muḥammedîyye* (*Hâşiyetü'l-allâme el-Bâcûrî [el-Beycûrî]*). *eş-Şemâ'ilü'n-nebeviyye* ile birlikte pek çok defa yayımlanmıştır (Bulak 1276, 1280, 1290, 1302, 1309; Kahire 1301, 1305, 1318, 1319, 1320, 1332, 1375/1956). 9. Şernûbî, *'İtrü's-sezî 'alâ muḥtaşarı Şemâ'ilü't-Tirmizî*. Şernûbî, *eş-Şemâ'ilü'n-nebeviyye*'yi önce *Muḥtaşaru Kitâbi's-şemâ'ilü'l-Muḥammedîyye* adıyla ihtisar etmiş, ardından da şerhetmiştir (Bulak 1318). *eş-Şemâ'ilü'n-nebeviyye*'nin diğer şerhleri arasında Şemseddin es-Seḥâvî'nin *Akrebü'l-vesâ'il ḥâşiye 'ale's-Şemâ'il* (İzâhu'l-meknûn, I, 112), Huncî'nin *Neşrü'l-fezâ'il fî şerḥi's-Şemâ'il* (Sezgin, I/1, s. 308; İzâhu'l-Meknûn'da [II, 648] eserin adı *Neşrü'l-fezâ'il fî tercemeti ricâli's-Şemâ'il* şeklinde kaydedilmiştir), Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî'nin *Şerḥu Şemâ'ilü't-Tirmizî* (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 600), Cemîl'in *el-Mevâhibü'l-Muḥammedîyye bi-şerḥi's-Şemâ'ilü't-Tirmizîyye* (Sezgin, I/1, s. 158) ve İsmâil Müfid Efendi b. Ali el-İstânbûlî'nin *Şerḥu's-Şemâ'ilü'n-nebe-*